

The Value of the Relationship between Philosophy and Literature

Abstract

The main purpose of this article is to determine the value of the relationship between philosophy and literature with regard to its position in the world of man and to show its importance and its philosophical ground. In this respect, I am drawing on the views of Kant, Hegel and Schopenhauer, in whose works literature occupies an important order in the world of arts. I am, therefore, putting forth that, with regard to the similarity and close relationship between philosophy and literature, there are two reasons for claiming the value of this relationship. By doing so, I am trying to show what both of them mean separately, and what is to be said about their main characteristics. The first reason is that both fields provide knowledge about the universal as an integrity of possibilities. The second is that both philosophy and literature focus on man himself and contribute to broaden the boundaries of his knowledge of the structure of his nature, and to deepen and to enrich the dimensions of his own self-consciousness. And, finally, within the framework of classification and division, in order to have a perspective for the whole, I am trying to show the richness of the scope and content of the relationship between philosophy and literature. Within this frame, it can be said that the value of the relationship between philosophy and literature is to be found in light of the following two contexts: The first is connected with the other relations external to this correlation. The second refers to the internal relations between philosophy and literature with regard to their respective contributions, coalescing and sustainment of each other. In this article, I have tried to show, by exemplifications, the subdivisions and the main features of the both contexts.

Key Words

Philosophy, Literature, Kant, Hegel, Schopenhauer, The Value of Relationship, The Knowledge of Universal, The Essential Characteristics of Man as Possibilities.

Felsefe Edebiyat İlişkisinin Değeri

Özet

Bu makalenin ana amacı, felsefe edebiyat ilişkisinin, insanın dünyasındaki yerinin, öneminin, anlamının ve felsefî temelinin ne olduğunu belirlemektir. Bu amaçla ilk olarak, sanatlar sıralamasında edebiyata üstün bir yer veren Kant'ın,

* Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

Hegel'in ve Schopenhauer'in konuya ilişkin görüşlerine felsefi temelleriyle birlikte yer verilmiştir. Daha sonra, felsefeyle edebiyat arasındaki benzerliğin ve yakın ilişkinin temelinde, bu ilişkinin değeriyle ilgili olan iki ana nedenin bulunduğu ileri sürülerek, bunların ayrı ayrı felsefede ve edebiyatta ne anlama geldiği ve başlıca özelliklerinin neler olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bunlardan biri, her iki alanın da bir olanaklar bütünlüğü halinde genel olanın bilgisini vermesidir; diğeri ise, her iki alanın da odak noktasında insanın yer alması ve insanın yapı olanaklarına ilişkin bilginin sınırlarını genişletme ve kendilik bilincimizin boyutlarını derinleştirme, zenginleştirme işlevine sahip olmalarıdır. Son olarak da bu gibi saptama ve belirlemelerden hareketle, bütünü görmeye yönelik olarak yapılan bir sınıflama ve bölümlenme çerçevesinde, felsefe edebiyat ilişkisinin değeri konusunun ne kadar zengin boyutları olan bir kapsam ve içeriğe sahip olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, felsefe edebiyat ilişkisinin değerinin genel olarak başlıca şu iki bağlamda incelenebileceği söylenebilir. Bunlardan biri, bu ilişkinin kendi dışındaki diğer ilişkilerle olan ilgileri bağlamındadır. Diğer bağlam ise, felsefe ile edebiyatın birbirine katkısı olan, birbirini destekleyen, birbiriyi bütünleşen iç ilişkilerine ilişkindir. Çalışmada bu her iki bağlamın da alt bölümleri ve ana özellikleri, örnekler verilerek belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Felsefe, Edebiyat, Kant, Hegel, Schopenhauer, Olanak Bilgisi, İlişkinin Değeri, İnsanın Yapı Olanakları.

Buradaki konu başlığında geçen edebiyat alanının kapsamına, yalnız şiir, öykü, roman, destan, v.b. değil, aynı zamanda, müziğin sözü ile genel olarak tiyatro oyunlarının ve sinemanın metinleri de dâhil edilmiştir. Başlıkta yer alan değer sözcüğü ise, İ. Kuçuradi'nin Değer Felsefesi'nde belirlenen anlamıyla kullanılmıştır. Kuçuradi'ye göre, "Değer, sırf insanla, dolayısıyla insan başarılarıyla ilgilidir." (Kuçuradi, 1998:42). Buna göre değer, insanın yapı olanakları, insanın yapıp ettikleri insan sorunları, v.b. çerçevesinde nesne edilenin, benzerleri arasındaki özel yeri ve onu diğerlerinden farklı kılan, onu o şey yapan ayırıcı özelliklerinin bütünüdür. Konu, insanın birer başarı alanı olan felsefe ile edebiyat ilişkisinin değeri olduğunda, bunun insanın dünyasındaki yerinin, anlamının, etik değerlerle ilgisinin ve felsefi temelinin ne olduğunun belirlenmesi de önem kazanmaktadır.

Bu makalenin konu başlığına ilişkin olarak ilk sırada sorulabilecek sorulardan biri de şudur: "Neden 'Felsefe Sanat İlişkisinin Değeri' değil de, özellikle 'Felsefe Edebiyat İlişkisinin Değeri'?" Böyle bir soru ise, edebiyatın diğer sanatlar arasındaki yerinin, değerinin ne olduğu sorusunu birlikte getirmektedir. Bu sorunun yanıtlanmasında, belli başlı birkaç filozofun sanat görüşündeki sanatlar sıralamasında, edebiyatın ne gibi bir yere ve öneme sahip olduğuna bakmakta yarar vardır. Örneğin, Kant'ın, Hegel'in, Schopenhauer'in sanat görüşlerinde yer alan sanatlar sıralamasında, şiiriyle, dramıyla edebiyat sanatı, değerce en üst sırada yer almaktadır.

Kant'a göre, şair bize sadece idelerle özgür bir oyun vaat eder ama daha çoğunu gerçekleştirir. Hayal gücünün bu özgür oyunu, form bakımından anlama yetisinin yasaları ile uyum içindedir ve anlama yetisini beslemek üzere kullanılır. Buna bağlı

olarak şair, hayal gücü yoluyla kavramlara hayat verir, kavramları canlandırır. Böylece de vaat ettiği kadar çok daha fazlasını yapar. (Kant, 1964:185; 321/25-30)

Bir söz sanatı olan şiir, estetik ideleri ifade edebilme bakımından bütün sanatlar içinde ilk sırada yer alır. Çünkü şiir, hayal gücüne tanıdığı özgürlükle, onun estetik ideler biçimlendirmesine en üst derecede yeterli olan ve bu yolla anlama yetisini genişleten, canlandıran bir sanattır. Estetik idelerle işaret edilen ise şudur: Estetik ideler, düşünsel içeriği, somut algısal tarzda sunabilen, *intellektuel* idelere, kavramlara, nesnel gerçeklik görünüşü kazandırma çabasında olan tasarımlardır. “İde, burada, ‘görü’ haline gelmiş, somut duyuşsal varlık formu içinde karşımızdadır.” (Altuğ,1989:143). Estetik ide, ne anlama yetisi kavramı ne de aklın idesidir. Anlama yetisini canlandıran, güçlendiren, genişleten içerik ögesidir. Kendisi, hiçbir belirlenmiş kavrama karşılık gelmeyen ama daha çok düşünceye yol açan hayal gücü tasarımıdır. Estetik ideler, insanı, anlama yetisinin ötesinde bir düşünce yolunun deneyimine ve kavramsal sınırlamanın ötesinde bir düşünce zenginliğine açarlar. Burada daha derinlere doğru, derin bir iç görüye ve derin bir vizyona açılışa işaret edilmektedir. Şiirde bütün bunların gerçekleşmesinde, anlama yetisi ile hayal gücü işbirliği ve uyum içindedir.

Şiir, hayal gücünü özgürleştirerek bir kavramın sunuşunu, mevcut dil kullanımının yetersiz kaldığı bir düşünce zenginliğine bağlayan ve anlama yetisini güçlendiren bir sanat olmak bakımından üstünlüğe sahiptir. Kant’ın deyişiyle, “Şiir sanatında her şey içten ve hilesizdir. Hayal gücünü özgür ve gene de anlama yetisinin yasalarıyla uyum içinde bir oyuna sokarak ilerler; anlama yetisini duyuşsal bir sergileme yoluyla kandırma ve tuzağa düşürme peşinde değildir.” (Kant, 1964:193;327/5-10). Kant bu konuya ilişkin olan dip notunda şunları söylemektedir: “Kabul etmeliyim ki, güzel bir şiir bana her zaman saf bir haz vermişken, bir Roma söylevcisinin, günümüzdeki bir parlamento konuşmacısının ya da bir vaizin en iyi konuşmasını okumak ise her zaman hileli bir sanatı ayıplamanın nahoş duygusu ile karışmıştır.” (a.e.,193).

Şiiri, sanatlar sıralamasının en üst basamağına yerleştiren Hegel, genel olarak sanatın amacını felsefeyle ve hakikatle ilgi kurarak belirler. Burada işaret edilen hakikat, insanın tam karşıtlık içinde olan doğasal, duyuşsal yanı ile düşünsel özellikli yanından yalnızca birinde ya da bu ikisinin uzlaşmazlığında değil, bu karşıtlığın uzlaşımında yatar. Bunu göstermek, felsefenin görevidir. Felsefe, ”bu karşıtlığın özüne ilişkin bir iç kavrayış sağlar.” (Hegel, 1994:54-55). Hakikat, ne insanın doğasal duyuşsal özellikleriyle dünyevi zamansallığın içine hapsolmuş görünümünde, ne bununla tam karşıtlık içinde olan soyutlamalar içerisinde, kendisini idelere, düşünce ve özgürlük alanına - gerçeklikten kopuk olarak - yükseltmesinde; ne de bu ikisinin uzlaşmaz karşıtlığında bulunur. Hakikat, -yaygın kültürün düştüğü çelişkiden farklı olarak- ancak bu karşıtlığın uzlaşımında bulunur.

Hegel, sanatın nihai amacını da bu bakış açısına uygun düşecek şekilde belirler. Buna göre, sanatın nihai amacı, “(...) duyuşsal, sanatsal bir biçim içerisinde, hakikatin örtüsünü açmak”tır. (a.e.,:55). Ona göre sanatın nihai amacı, tam da uzlaştırılmış bu karşıtlığı ortaya sürme ve örtüyü kaldırmada bulunur. Sanat, idenin hakikatini, duyuşsal bir biçim altında somutlaştırarak dolayimsiz olarak bilince gösterir. (Hegel,1994:74).

Hegel'e göre sanat, İdenin, gelişiminde kendi bilincine tamlığında vardığı mutlak/ölümsüz tin aşamasında, sırasıyla din ve felsefenin öncesinde yer alır.

Hegel, sanatları ideyi ifade ediş tarzının üstünlüğüne göre değerce derecelendirirken en alt basamağı mimariye verir. Daha sonra sırasıyla heykel, resim ve müzik gelir. En üst basamakta ise şiir yer alır. Şiir, düşünceyi, fikri açıkça ifade edebilme konusunda en üst sıradadır. Hegel'e göre, ifade tarzı söz olan şiir en üstün, en eksiksiz sanattır. Diğer bütün sanatların özelliklerini birleştirir ve onları aşar. Örneğin, müzik gibi duyguyu bütün derinliği ile ifade eder ve ona düşüncenin açıklığını ekler. Şiir, düşüncenin duygulara çarpan hayallerden kurtularak mutlak hakikate doğru daha yüksek bir evreye geçeceğinin habercisidir. Bir olayı, bir eylemi bütün aşamaları ile gösterebilme üstünlüğüne sahip sanat yalnız şiirdir. Böylece şiirin diğer sanatlardan asıl farkı, zihnin bütün tasavvurlarını doğrudan doğruya ifade etmesidir. Şiirin anlatımı, aydınlığı ve zenginliği ile düşüncenin bütün dünyasını kavramayı mümkün kılar. (Yetkin, 2007:118). “Şiir, diğer bütün sanatlara özgü araçları birleştirdiğinden ve aştığından, evrensel bir sanattır.” (a.e.,119) Fikirleri bütünlüğü içinde ifade edebilen şiir, mutlak tinin kapsamında yer alır ve felsefenin yoldaşdır.

Schopenhauer'e göre de, güzel sanatlar sıralamasının en alt basamağında mimari, daha sonra sırasıyla heykel ve resim, en üst basamakta ise şiir yer alır. Ona göre, “İnsan ideasını kavrayarak canlandırmak ozanın ödevidir. (...) Ozan her şeyden önce evrensel insandır.” (Schopenhauer, 2005:187). Roman, epik ve dram türlerini de kapsamına alan şiir yoluyla, doğanın tümü, her basamaktan idea, eş deyişle istemenin nesneleşmesinin bütün basamakları canlandırılabilir. Ama şiire asıl değerini sağlayan şey, onun, en üst basamakta yer alan insan ideasını, diğer sanatlara göre en üst düzeyde canlandırarak açık kılmasıdır. Şiirde, insan ideasının kat kat açılması çok daha gerçek ve açık seçik olarak görülebilmektedir.

Ona göre, şiir kapsamında yer alan “Dram, bilgiye en anlamlı ideaları getirir, (...) insan doğasını en derin anlam boyutlarıyla görünür kılar. (a.e.,166). “Ozan, düşünce taşına, seçe seçe anlamlı durumlarda, anlamlı karakterler” ve eylemler yoluyla insan ideasının gerçeğini canlandırabilmekte ve insanın içyapısı hakkında, yaşamın kendisinin sağlayamayacağı ölçüde derin bir içgörü kazandırabilmektedir. (Schopenhauer, 2005:185). Heykel ve resimle karşılaştırıldığında şiirde, “ (...) insan kendini, yalnızca teninde, yüzünde dile getirmekle kalmaz, bir dizi eylemde ve onlara eşlik eden düşünceler, duygular yoluyla da dile getirir.” (a.e.,184). İnsanın yapıp etmelerinin ve eylemlerinin canlandırılması, şiirin başlıca konusudur. Öyle ki, “Bunda, başka hiçbir sanat onunla boy ölçüşemez” (a.e.)

Yukarıda yer verilen görüşler de dikkate alınarak konuya felsefeyle bakıldığında, edebiyatın diğer sanatlar arasında değerce ilk sırada yer almasının birbiri ile ilgili olan başlıca iki önemli nedeninden söz edilebilir. Bunlardan biri, genel olanı, bir olanaklar bütünlüğü halinde var olanı dile getirme ve gösterebilme konusunda edebiyatın, diğer sanat dalları arasında felsefeye en yakın sanat olmasıdır.

Diğeri ise, sanat dalları arasında özellikle edebiyat yoluyla, insanın yapı olanakları ve insan sorunları somutlaştırılarak canlandırılmış yaşantılarla ve eylemlerle gösterilirken; bunların altında yatan çatışmalarla, bunların temelinde yer alan değerler ve değer sorunlarıyla birlikte dile getirilebilmektedir. Edebiyat yoluyla, insanın

dünyasına özgü olan bütün bu çeşitlilik, hem temelleriyle birlikte, hem de en geniş ve en derin bağlantıları içinde düşünsel, algısal ve duygusal boyutlarda dile gelebilmektedir. Geçmişten günümüze filozof ve düşünürlerin sanatları değerce karşılaştırmasına bakıldığında, edebiyata verilen önemin ve üstün değerın temelinde, sözü edilen bu iki temel nedenin - açık ya da örtük olarak - yer aldığını görmek mümkündür.

Varolanlardan hareketle gerçeklikte öyle olmayanı, felsefi bir temele bağlayarak biçimlendirmek ve insan için değeri, anlamı olan yeni, bütünlüklü bir dünya niteliğiyle canlandırmak, edebiyatın beklide en önemli başarısıdır. Buradaki birlikli bütünlüğü olan yenedünyanın felsefi bir temelının olmasının, felsefi bir görüşü inşa etmede başvurulan temellendirmeler yapmayla eş anlamda olmadığı açıktır. Bu nedenle de, felsefi bir temele sahip olmak, bir edebiyat yapıtını felsefe yapıtı yapmaya yetmez. Aynen, bir felsefe ya da bilim yapıtının da, edebiyata ve özellikle de şiire özgü biçimleme tarz ve araçlarını kullandığı için edebiyat yapıtı sayılamayacağı gibi.

Bu konuda, Aristoteles'in çok önce yapmış olduğu doğru bir saptamaya yer verelim. Şöyle diyor Aristoteles: "(...) kimi zaman tıbbı ya da doğa bilimlerine ilişkin bir konuyu mısralar halinde dile getirenlere de ozan adı verilmeye çalışılır; oysaki (örneğin) Homeros ve Empedokles arasında ölçülü yazmaktan başka hiçbir ortak yan yoktur. Homeros haklı olarak ozan diye adlandırılır. Fakat buna karşılık Empedokles'in daha çok doğa bilginini olarak adlandırılması gerekir."(Aristoteles, 2001:12;1447b)

Bunun gibi, örneğin, Platon'un, diyaloglarında kişileri karşılıklı konuşturuyor olması, Schopenhauer'in, Nietzsche'nin kendi felsefelerini ortaya koyarken şiirsel anlatımı kullanıyor olmaları, kısacası bu düşünürlerin kendi felsefelerini dile getirmede aynı zamanda birer deyiş ustası olmaları, onları filozof değil de edebiyatçı olarak adlandırmayı gerekli kılmıyor.

Kuşku yok ki, edebiyat diğer sanatlar içinde felsefeye en yakın olanıdır. İnsan, edebiyatın da felsefenin de temel ve onsuz olunmaz nesnesidir. Gene, her iki alan da farklı yollardan, insana ilişkin bilgimizin sınırlarını genişletme ve kendilik bilincimizin boyutlarını derinleştirme, zenginleştirme işlevine sahiptir. Öyle ki sanatın da felsefenin de can evini yüzyıllardır ayakta tutan temel bağlar, tam da bu işlev sayesinde varlığını sürdürmüştür. İnsanın insan olarak var kılınmadığı ya da insanın değerli yapı olanaklarının göz ardı edildiği veya karartıldığı bir yapıtta ya da yerde, ne edebiyat ne de felsefe vardır. Denebilir ki, Platon'un sanatla felsefeyi bozuşturma konusundaki yanlışının kaynağında da, mevcut sanatların bu önemli işlevi yerine getirmediğine ya da getiremeyeceğine dair derin bir endişe duyması yatmaktadır.

Ne var ki, - daha önce de işaret edildiği gibi - gerçek felsefe ile gerçek sanat, - sanat dalları içinde de özellikle edebiyat - nesnelere ve bu nesneye ilişkin olarak sağladıkları bilginin özelliği bakımından birbirine benzer ve yakınlık ilişkisi içindedir. Her ikisi de genel olanı nesne edinir ve her ikisinin sağladığı bilgi de bir olanak bilgisi olarak genel olanın bilgisidir. Felsefe ile edebiyat, bu bilginin sağlanmasında birbirine destek verir.

Peki, buradaki bağlamıyla 'genel olan'la neye işaret ediliyor ve bu 'genel olan'ın bilgisinin temel özelliği nedir? Aristoteles'in bu konuya ilişkin isabetli belirlemelerini temel alarak şunları söylemek mümkün görünüyor. Buradaki genel olan, olan bitene

göre olabilir olandır; gerçekleşmiş ya da gerçekleşmekte olana göre gerçekleşebilir olandır. Somut ve teklisinde şu ve şu olanla sınırlanmış değil, böyle veya şöyle olan, şöyle de olma olanağı olandır. Buradan da anlaşılacağı gibi buradaki genel olan ile, daha önce kurulmamış yeni bağlantıların kurulabilmesine açık olan bir olanaklar bütünlüğüne işaret edilmektedir. Bu yönüyle de edebiyat da felsefe de, yaratıcı olan, yenilik getiren ve bu konuda birbirine katkıda bulunan birbirini besleyen etkinliklerdir.

Felsefeye özgü olduğu kadar, sanata da özgü olan genel olanın bilgisi, bir olanak bilgisi olduğu için; tek tek olgulardan yola çıkan ve neden-etki ilişkisine bağlı olan bir genelleme ürünü değildir. Eş deyişle, buradaki genel olanın bilgisi, deneye bağlı bir endüksiyon ürünü olmanın ötesinde ve bundan farklı bir anlama sahiptir. Örneğin, bir endüksiyon ürünü olan, “Bütün madenler ısıtılınca genleşir.” bilgisi, bir olanak bilgisi değildir.

Felsefe söz konusu olduğunda, buradaki genel olanın bilgisi, bir nelik bilgisidir ve genel olana yönelik sorgulamaların ya da genel olana ilişkin “nedir”li soruların cevabıdır. Felsefe, bir problemten yola çıkarak genel olana ilişkin olarak sorduğu “nedir”li sorulara, nesnesini sorgulayarak, ilgili felsefe kavramlarının içerik ve sınırlarını belirleyerek, temellendirmeye dayalı bilgisel yanıtlar verir.

Örneğin, ahlaklılığa özgü kavramları türetmedeki temelin, kaynağın ne olduğu ve ne olabileceği sorusuna yanıt olarak, bu türetmeye ilişkin olanaklar bütününe bilgisini vermek üzere şunu demek gibi: Bu güne kadar şöyle şöyle türetilmiş olsa da, böyle de türetme olanağı var, böyle de türetilbilir ve bu türetmenin temeli de şudur, demek gibi. Örnek somutlaştırılırsa, Kant’ın, ahlaklılık kavram ve ilkelerinin o güne kadar hep deneyden ya da deney katışık olarak türetildiği için yaşamda etkisiz kaldığı tespitinden hareketle; saf akıldan türetme olanağının bilgisini vermesinde ve bunun temeline de örneğin kendisi amaç olarak insanlık idesini koymasında olduğu gibi.

Sanat ve bir sanat olarak edebiyat ise, burada söz konusu olan genel olanın bilgisini, felsefeden farklı olarak, teklifi olanda somutlaştırma, teklifi olan üzerinde gösterme yoluyla sağlar. Sanat, teklifi olanda genel olanı, bildik deyişle de tekte geneli verir. Örneğin, sevginin, minnetin böyle ya da şöyle de yaşanabileceğini, somutlaştırılmış tek tek yaşantı ve eylem örnekleri üzerinde canlandırarak verir ki, felsefi bir temeli olan yapıtlarda, bu örneklerin temelinin görmek ve sevginin, minnetin özünde ne olduğunun ve/veya ne olmadığına bilgisine ulaşmak mümkündür.

Konu, felsefe edebiyat ilişkisinin değeri olduğunda, buraya kadar sözü edilenleri de dikkate alarak denebilir ki, bu ilişkinin değeri çeşitli bağlamlarda ele alınabilir. Bunlar arasında birbiriyle ilgili olan başlıca iki bağlamdan söz edilebilir ki bunların her biri de kendi içlerinde çeşitli açılardan incelenebilir. Bunlardan biri, bu ilişkinin kendi dışındaki diğer ilişkilerle olan ilgileri bağlamındadır. Bu konuya ilişkin inceleme, felsefe-edebiyat ilişkisini bir ilişki çeşidi olarak, benzer diğer ilişkilerle ilgi içinde ele alacaktır. Diğer bağlam, felsefe ile edebiyatın birbirine katkısı olan, birbirini destekleyen, besleyen, birbiriyle bütünleşen iç ilişkilerine ilişkindir. Bu konuya ilişkin inceleme ise, bu ilişkinin uçlarında yer alan felsefe ile edebiyatın kendisine ve bu ikisi arasındaki ilişkiye odaklanır.

Sözü edilen bu iki ana bağlamdan ilki, diğer ilişkileri de kapsamına alan daha geniş bir çerçeveye sahiptir. Burada söz konusu olan, felsefenin diğer alanlarla olan ilişkisi çerçevesinde felsefe edebiyat ilişkisinin değeridir: felsefe edebiyat ilişkisinin, benzer diğer ilişkiler arasındaki özel yeri ve önemidir. Bu diğer benzer ilişkiler ile işaret edilen ise, anlaşılacağı gibi, felsefenin ayrı ayrı bilimlerle ve diğer bilgi alanlarıyla olan ilişkileri ya da edebiyat dışındaki diğer sanat dallarıyla olan ilişkileri veya günlük yaşamla olan ilişkileridir.

Burada, felsefenin edebiyatla olan ilişkisini, bu gibi benzer diğer ilişkilerle karşılaştırmak ve bunlardan farkını ortaya koymak önem kazanır. Burada önemli olan, felsefenin edebiyatla ilişkisinin, diğer sanatlarla – örneğin resim, heykel, müzik, v.b ile – ilişkisinden farkını; gene, sosyoloji, psikoloji, sosyal antropoloji, siyaset bilimi gibi bilim ve bilgi alanları ile ilişkisinden farkını, ya da günlük yaşam ile ilişkisinden farkını ve bu farktan dolayı kendine özgü özeliğini ortaya koymaktır.

Felsefe edebiyat ilişkisinin değeri konusu, yukarıda sözü edildiği gibi bir başka bağlamda da ele alınabilir ki buraya kadar yapmış olduğum belirlemeler daha çok buna ilişkindir. Bu bağlama ilişkin olan inceleme, felsefe edebiyat ilişkisinin kendisiyle sınırlıdır ve sırf bu ikisinin birbiriyle olan iç bağlarına odaklanmıştır. Başka bir deyişle, bir ucunda felsefe diğer ucunda edebiyat olan bir ilişkide, bu ikisinin birbirine katkısına ve iç bütünleşmelerine yönelmiştir – diğer bağlamda olduğu gibi bu ilişkinin bir ilişki olarak, kendi dışındaki diğer benzer ilişkiler arasındaki özel yerine değil.

Bu ikinci bağlamdaki ‘felsefe edebiyat ilişkisinin değeri’ konusuna felsefede edebiyatın yeri ve önemi açısından bakılabileceği gibi edebiyatta felsefenin yeri ve önemi açısından da bakılabilir. Bunlardan felsefede edebiyatın yeri konusu, başlıca şu iki bakımdan ele alınabilir: Biri, belirli bir felsefi görüşü ortaya koyuşta edebiyatın yeridir. Burada, belirli bir filozofun, felsefesini edebiyat yapıtlarından yararlanarak ya da edebiyatın katkısıyla somutlaştırma yoluyla ortaya koyuşu; belirli bir filozofun felsefesinin kapsamında edebiyatın tuttuğu yer ve önem söz konusudur. Bir diğeri ise, felsefe eğitiminde, edebiyatın yeri ve önemi konusudur.

Öte yandan, felsefede edebiyatın yeri değil de, edebiyatta felsefenin yeri ve önemi söz konusu olduğunda ise, yazarın yapıtta var kıldığı yaşantı ve eylem olanaklarının felsefi temeli ve yapıtta böyle bir temelin bulunmasının insan için işlevi gibi konular önem kazanmaktadır. Sözü edilen bu işlev, aynı zamanda felsefe eğitimin gerçekleştirilmesinde edebiyatın yeri ve işlevi konusuyla da iç içedir.

Sonuç olarak her iki konu da, felsefe eğitiminin gerçekleştirilmesinde edebiyatın yeri, önemi ve işlevi konusuyla yakından ilgilidir. Gene her iki konu da değerli hocam İ. Kuçuradi'nin, hem bir filozof olarak kendi felsefesini edebiyat yapıtlarındaki yaşantı ve eylem örnekleriyle somutlaştırarak ortaya koyuşuyla ilgilidir; hem de bir eğitimci olarak, Etik, Değer Felsefesi, Sanat Eserlerinde Felsefe Problemleri gibi felsefe derslerinin okutulmasında, felsefi bilgiyi edebiyat yapıtlarının sağladığı bilgiyle bütünleştirerek ustaca sunuşuyla örnek olduğu konular arasındadır.

Bütün buraya kadar yapmaya çalıştığım öbeleme ve ayrımlar çerçevesindeki belirlemenin sınırları, kuşkusuz daha da genişletilebilir. Bütünü görmeye yönelik olan böyle bir bölümlenimin sırf kendisi bile, ‘felsefe edebiyat ilişkisinin değeri’ konusunun

ne kadar zengin ve derin boyutları olan bir kapsam ve içeriğe sahip olduğunu göstermektedir.

Burada konuyu somutlaştırmak amacıyla, felsefe eğitiminin gerçekleştirilmesinde felsefe ile edebiyat arasında ilişki kurmanın ve bu iki alanı birbiriyile besleyerek yol almanın değerine ilişkin bir kaç gözlemime, bir eğitimci olarak yer vereceğim.

Özellikle Etik ya da Değer Felsefesi derslerinde, etik bir değer olarak, sevgi, saygı, dürüstlük, özgürlük gibi konuları işlediğimde, konunun yalnız genel teorik düzeyde işlenmesi; öğrencinin anlatılanın benzer bir karşılığını kendi yaşantılarında bulmasına ve konuyu derinden anlamasına yetmeyebiliyor. Onun, konuya ilişkin olarak yaşantılarında bulduğunu sandığı bir karşılığı sorgulayabilmesini ve bu konuda yeni, değerli olanaklara ilişkin bilgi kazanmasını tek başına sağlayabiliyor.

Şöyle de denebilir: felsefe eğitiminde sırf teorik bilgi düzeyinde belirlenmiş olan, soyut kalabilmekte ve bütünlüğü olan somut yaşantı örnekleriyle içi doldurulmadıkça, boş bir çerçeve örneği, öğrencinin yaşamında işlevsiz kalabilmektedir. Bu konuda, bu değerlere ilişkin olarak öğrencinin de okumuş ve üzerinde düşünmüş olduğu yapıtlardaki somut yaşantı ve eylem örneklerine başvurarak ve bunların içeriklerini karşılaştırılarak sorgulamayı öğrenciyle birlikte sürdürmek önem taşıyor.

Bunun yanında, öğrencinin felsefi temellere ulaşabilmesinde ve bağları kendisinin yakalayarak kurabilmesinde ise, bu amaçla seçilmiş yazın yapıtlarını okuyarak, bunlar üzerine düşünerek, kendi sorularını hazırlayarak ve bu soruları derste tartışarak yol alması önem kazanıyor. Örneğin, konu, sevgi ve dostluk olduğunda, S. Exupéry'nin *Küçük Prens*'inde canlandırılmış olan Küçük Prens-Pilot ilişkisi; A. Camus'nün *Sıkı Yönetim*'inde Victoria-Diego ilişkisi; ya da B.Brecht'in *Sezuan'ın İyi İnsanı*'nda Shen-te- Sun ilişkisi; J.P. Sartre'in *İş İştten Geçti*'sindeki Pierre- Eve ilişkisi; K. Demirel'in *Antigone*'sinde Antigone-Haimon ilişkisi, B. Karasu'nun *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'ndaki Andronikos- İoakim ilişkisi gibi somut ilişkiler üzerinde yol almak mümkün oluyor. Somut, tekliği ve biricikliği olan bu gibi ilişki örneklerinin içeriklerini karşılaştırmak yoluyla sorgulamayı sürdürmek, öğrencinin bu yolla, dostluğun, sevginin dünyamızda böyle ya da şöyle de yaşanabileceğini ve özünde ne olduğunu ve/veya ne olmadığını görebilmesini ve gösterebilmesini sağlıyor. Öğrencinin bu gibi somut yaşantı örneklerinden yola çıkarak çeşitli yaşantı ve eylem olanaklarına ilişkin bilgi kazanması ve insan kavramının sınırlarını genişletmesi mümkün olabiliyor. İşte burada felsefede edebiyatın yeri ve değeri söz konusudur. Bununla anlatılmak istenen de, felsefe yaparken edebiyat yapıtlarından bu şekilde yararlanmak, felsefeyi edebiyatla somutlaştırmak ve bütünlüştürmektir; aynı zamanda da onun insan üzerindeki dönüştürücü, geliştirici etkisini güçlendirmektir.

Aynı yöntemi Sanat Eserlerinde Felsefe Problemleri dersinde, bu kez felsefeden değil de yazın yapıtlarından hareketle uyguluyorum. Bu derste de önce yukarıda anlatılanlara benzer bir durum söz konusudur. Bir öncekinde, yani Etik, Değer Felsefesi, İnsan Felsefesi gibi derslerde, teoriyi yaşantı örnekleriyle besleyerek, soyutu somutlaştırmak ve öğrenci için daha önce içi boş kalanı bu yolla doldurarak, kendininmiş gibi kılmak söz konusudur. Sanat Eserlerinde Felsefe Problemleri dersinde

ise hareket noktasında teorik felsefi konular değil, somut sanat yapıtları yer almaktadır ki burada somuttan soyuta, tekliği olandan genel olana doğru yol almak söz konusudur.

Burada öğrenci için önemli olan, sunulmuş yaşantı örneklerinin neliğini anlamak, bunları ve bunlara ilişkin olanları değerlendirebilmek, kısacası daha önce yapıtta göremediğini, kendisi için daha önce belirsiz, karanlık olanı, felsefeyle aydınlatılabilmek ve açıklayabilmektir. Şöyle de denebilir: okunduğu, anlamaya çalışıldığı halde anlaşılır kılınamayan, aydınlatılamayan yaşantılar, öğrenci için belirsiz ve kördür. Bunların felsefi bilinç eşliğinde belirlenmişlik kazanarak ve gerçek yaşantı düzeyine ulaştırılarak anlaşılmasında ve buna bağlı olarak sorgulanabilmesinde ise edebiyata felsefeyle bakabilmenin önemi büyüktür.

Burada yapılanda ise, felsefede edebiyat değil, edebiyatta felsefe ön plandadır. Öğrenci bu yolla, belki karşısındaki bulanık, nasıl belirleyeceğini, anlamlandıracağını bilemediği, belki de ezbere ve kolay yoldan değer biçerek ya da değer atfederek belirlemeye çalıştığı yaşantı içeriğini, felsefi-etik bakış açısından hep birlikte, çok yönlü olarak değerlendirme ve anlamlandırma olanağına sahip oluyor. Edebiyata felsefeyle bakmanın değeri de bu konuda ortaya çıkıyor ki, bunun sağlayıcısı da bir yol göstericinin varlığı kadar, seçilmiş olan edebiyat yapıtındaki felsefi temelin de varlığıdır.

Bu bakımdan, seçilerek işlenen yazın yapıtlarının, insan sorunlarını barındıran felsefi bir temele sahip olması ayrı bir önem taşıyor. Kuçuradi'nin deyişiyle, “İnsanı, insanlara gösteren yapıtların”, “İnsanın gerçeğini insanların gerçeği içinde anlatan yapıtların”, “Değerli yaşantı ve eylem olanaklarıyla bizi yüz yüze getiren yapıtların”, başka bir deyişle, insanın yapı olanaklarını genişleten yaşantı ve eylem olanaklarıyla bizi yüz yüze getiren yapıtların seçilmesi ise, daha da önem taşımaktadır. (Kuçuradi, 2009a:13-18)

Sonuç olarak denebilir ki, felsefe edebiyat ilişkisinin değeri söz konusu olduğunda bu değer, her iki alanın da bu ilişki yoluyla birbirinin özünü besleyerek güçlendirmesinde, buna bağlı olarak da, bu ilişkinin, insanın değerinin hep yeniden yaratılmasına ya da yaşatılmasına katkı sağlamasında bulunur.

Kaynakça

- Altuğ, T. (1989) *Kant Estetiği*, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Aristoteles. (2001) *Poetika*, (Çev. İsmail Tunalı), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hegel, G.W.F. (1994) *Estetik Cilt I*, (Çev. Taylan Altuğ-Hakkı Ünler), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Kant I. (1964) *The Critique of Judgement*, (Translated by. J.K.Meredith), Oxford: Oxford University Pres.
- Kuçuradi, I. (1998) *İnsan ve Değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, I. (2009a) *Çağın Olayları Arasında*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, I. (2009b) *Sanata Felsefeyle Bakmak*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.